

LBRIS

We know
books

Dana Pîrvan

PE CĂRĂRILE OMENESCULUI

LITERA
București



Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Dana Pîrvan

Pe cărările omenescului

Copyright © 2025 Grup Media Litera

pentru ediția în limba română

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactor: Cosmin Perța

Corector: Ionel Palade

Copertă: Laurențiu Midvichi

Tehnoredactare și prepress: Ana Vârtosu

Colecția Perspektiv este coordonată de Cosmin Perța.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PÎRVAN, DANA

Pe cărările omenescului / Dana Pîrvan. – București:

Litera, 2025

ISBN 978-630-342-457-6

821.135.1.09

CUPRINS

<i>Argument</i>	11
I. La umbra poveștilor în floare	15
II. Condiția orbului	49
III. Însingurarea – flux și reflux	79
IV. Viața ca rătăcire	135
V. Un praf de zâne. Atemporalitatea iubirii	165

I. LA UMBRA POVEȘTIILOR ÎN FLOARE

Scrise sau citite, poveștile care te trag de mână în spre viață, având ferestrele larg deschise către viul omenesc, sunt departe de a oferi doar plăcerea lecturii.

De cele mai multe ori, ele se ivesc dintr-un deficit de existență. Așa-zisa lor gratuitate umple spărturile de viață în care locuim, astfel că este imposibil să nu simți cum în ele ard deseori nemulțumiri și dorințe sau cum respiră, mai mult sau mai puțin ritmat, refuzul resemnării, nevoia de compensare, de libertate. Povestea înțeleasă își are dimensiunea ei soteriologică. Devine remediu temporar al vieții, luare în răspăr a limitelor acesteia, condiție a libertății umane, măsură a adevărului, a vitalului în lupta cu inerția, dibuire și reflectare a unei realități bine ascunse în ființa noastră și cale către liniștea ce ar trebui să urmeze aflării și acceptării unor adevăruri.

Povestea poate aduce cu ea diminuarea traumelor, atenuarea dezechilibrelor. Poate fi privită drept cale către întregul lăuntric al omului, alcătuit deopotrivă din logic și irațional, din realitate și din vis. Ori posibilitate de a pătrunde în tărâmurile existențiale confuze, pentru a oferi înțelegere. Luare în posesie a propriului

sine pierdut, luptă împotriva gravitației durerii. Aflare a unei coerențe, fie ea și a întâmplării.

Unele povești îți amintesc că totul ar putea depinde de puterea de a ști să te bucuri, de a ști să refuzi, să renunți, de a-ți asuma ceea ce simți că merită trăit, de a ști că fericirea ține în primul rând de întinderea și de adâncimea apelor lăuntrice, că uneori devine autentică doar pe spații restrânse, chiar dacă de neînțeles pentru toți ceilalți. Sunt povești care îți fac poftă să devii tu însuși propria poveste și să îți dorești să ai lângă tine pe cineva care să te citească, să te scoată din mulțime și să te reînvie cuvânt cu cuvânt. Să te facă să exiști. Apărându-ți povestea, îți aperi și șansa la fericire.

Alte povești sunt incursiuni în noi înșine, diminuându-ne ipostaza de „asediați” ai vieții. Sunt interogare a esenței proprii ființe, decantare a unei atitudini de a merge prin lume cu sau fără „ciulini” după noi. Răsplică la ceva sau la întreaga lume, căci știu să se răsucească în esența vieții, încălzindu-ne pe interior și ajutându-ne să luptăm cu rigidizarea din propriul suflet sau din sufletul celorlalți. Tot poveștile sunt cele care ne salvează trecutul și, odată cu el, identitatea, fie ea individuală sau colectivă. Sau ne schimbă perspectiva asupra vieții, poveștile din copilărie fiind, de altfel, și primele forme de cunoaștere timpurie a vieții, a lumii. Ele sunt inițiere, sursă inepuizabilă de frumusețe și înțelepciune. Sau, după cum spunea Kafka, toporul pentru marea înghețată dinăuntrul nostru.

Astfel, povestea poate deveni o măsură a umanului sau posibilitate de reumanizare, o casă permanentă și infinită, pe care o porți cu tine. Aspra realitate nu se află în conflict cu visătoarea lume a cărților, iar

despărțirea dintre viață și citit nu poate fi decât artificială, fiind invocată de regimuri politice care se tem de cititorii subversivi. Poveștile, antidot al uitării și al resemnării, își creează cititorii, îi fac să existe, îi ajută sau îi învață să protejeze ceea ce prețuiesc. Poveștile nu sunt viață care imită viața, ci chiar ieșire dintr-o viață ce pare fără ieșire. Pentru mulți, a scrie sau a citi povești este o funcție vitală, de aceea poate de-a lungul timpului lectura a îmbrăcat adesea și forma unor metafore gastronomice.

Nu puțini scriitori au așezat în centrul cărților, explicit sau implicit, tocmai această putere a poveștilor ce pot întoarce sinele îmbogățit din lumea în care se pierduse, pot transforma închiderile în noi deschideri. Sau pot recrea ființele dragi sub formă de poveste. Povești ce te ajută uneori să înțelegi că efortul viețuirii merită și uneori îl susțin chiar ele, generând atitudini autoprotective sau umanizând naufragiul. „Citiți ca să trăiți”, ne îndemna simplu Gustave Flaubert.

Refuzul resemnării

În paginile lui Mario Vargas Llosa (fie că e vorba de proză, eseuri sau interviuri) găsim unele dintre cele mai profunde și limpezi idei despre originile, menirea, frumusețea și puterea subversivă a ficțiunii. Acea putere pe care, susținea Vargas Llosa, au înțeles-o primii inchișitorii spanioli ce nu au permis în coloniile hispano-americane decât publicarea de cărți științifice, pe motiv că literatura ar fi absurdă, fără sens și ar vătăma sănătății mintale a omului. Trei sute

de ani, locuitorii acestor insule au citit literatură de contrabandă, primul roman fiind publicat ca atare după Independență (1816, în Mexic).

Nu este un caz izolat cel semnalat de Vargas Llosa. În *Istoria lecturii*¹, Alberto Manguel scrie despre istoria citirii cu voce tare și ne povestește că în Cuba, în perioada de înflorire a producției țigarilor de foi, în 1865, Saturnino Martenez, producător de trabucuri și poet, a avut ideea de a publica un ziar pentru lucrătorii din industria tutunului, care să conțină nu doar chestiuni științifice și politice, ci și poeme și scurte povestiri. Cum mulți lucrători erau analfabeți, i-a venit ideea lecturii publice. Și alte fabrici au preluat această practică a cititului cu voce tare ce a devenit subversivă în ochii regimului politic, care, în 1866, a emis un edict prin care a interzis lectura cărților și a ziarelor în atelierele de tutun. În ciuda interdicțiilor și a posibilelor pedepse, lecturile clandestine au mai continuat câțiva ani, iar muncitorii care au emigrat în Statele Unite au dus mai departe această practică.

Însă trecutul e și prezent, căci și azi sunt arse cărți, iar scriitorii trăiesc sub amenințarea condamnării la moarte, fiind chiar victimele atentatelor. Salman Rushdie este cazul cel mai cunoscut. În 1988, după ce a publicat *Versetele satanice*, mulți musulmani au considerat cartea o blasfemie, stârnind proteste mai ales în India și în Pakistan. În 1989, ayatollahul Khomeini a dat o *fatwa* împotriva lui Rushdie. Au urmat tentative de asasinat împotriva celor care îl susțineau, printre ei

aflându-se doi laureați ai Premiului Nobel pentru Literatură – dramaturgul Wole Soyinka din Nigeria și egipteanul Naghib Mahfuz, care a fost înjunghiat în gât de către un fundamentalist islamic. Traducătorul japonez al cărții a fost ucis, iar în Marea Britanie s-au organizat incendieri publice ale cărții. Deși a intrat într-un program special de protecție, fiind păzit nonstop de polițiști, în august 2022, pe când avea 75 de ani, Salman Rushdie, aflat în New York, a fost atacat și aproape ucis cu un cuțit, de un tânăr de 24 de ani, imediat ce a ieșit pe scena amfiteatrului din Chautauqua, să vorbească, culmea ironiei, despre cât de important e să fie protejați scriitorii de pericole. După cum mărturisește Rushdie în *Cuțitul. Reflecții în urma unei tentative de asasinat*², se afla acolo tocmai pentru a relata cum în America se creaseră spații sigure pentru scriitorii din alte părți. Nu a murit, dar și-a pierdut un ochi.

Revenind la Mario Vargas Llosa, axul gândirii sale îl constituie ideea că literatura s-a născut din nemulțumire, din nevoia de a compensa un deficit de existență, aici fiind de găsit germenii unei dorințe, refuzul resemnării. Din punctul său de vedere, rădăcinile ficțiunii se află în experiența umană din care derivă și pe care o susține, o hrănește.

În esul cu care își începe volumul *Călătoria către ficțiune*³, autorul peruan consideră ficțiunile ca fiind „o mișcare mentală a neajutoratei ființe umane de

¹ Alberto Manguel, *Istoria lecturii*, traducere din limba engleză de Alexandru Vlad, Nemira, 2011

² Salman Rushdie, *Cuțitul. Reflecții în urma unei tentative de asasinat*, traducere din limba engleză și note de Dana Crăciun, Polirom, 2024

³ Mario Vargas Llosa – *Călătoria către ficțiune. Lumea lui Juan Carlos Onetti*, traducere din limba spaniolă de Marin Mălaicu-Hondrari, Humanitas, 2012

a ieși din colivia în care-și duce viața și de a dobândi o libertate și o inițiativă ce o fac să evadeze din spațiul și timpul în care își deapănă existența, îi largesc și îi adâncesc experiențele“.

Complexa relație dintre literatură și realitate prinde cu ușurință contur în scrierile lui Mario Vargas Llosa, care dovedește o concepție antimimetică. Ficțiunea nu e scrisă ca să povestească viața, ci să-i adauge ceva. Ori ca să-i smulgă ceva. Dacă viața reală e haotică, ficțiunea o comprimă și îi oferă sens, mai mult sau mai puțin explicit, un sens dincolo de timp. Literatura îi acordă omului șansa de a fi diferit, răspunzând astfel uneia dintre dorințele sale eterne, prin posibilitatea unui transfer, un transfer cu o reală putere de metamorfoză asupra cititorului. Constrângerile propriilor vieți dispar și noi pășim într-o lume în care putem fi alții, diferiți, confruntându-ne cu experiențe care devin și ale noastre.

Ficțiunea ne completează, susține acesta, prin posibilitatea ridicării unei punți între real și dorințe ori pasiuni reprimite. Dacă scriitorii imaginează vieți pe care nu le-au putut trăi, cititorii împrumută de la fantasmaticile creaturi aventurile de care au nevoie. Acesta este adevărul „minciunilor“ din ficțiune. Iar dacă este vreo minciună în literatură, aceasta se așază în continuarea minciunii a ceea ce suntem noi de fapt.

Scriitorul privește ficțiunea ca artă a societăților în criză, a oamenilor care au nevoie să creadă în ceva. Povestea devine un remediu temporar al vieții, însă ieșirea din ficțiune și întoarcerea la realitate pot avea drept consecință o sărăcire totală, confirmându-ne că suntem mai puțin decât visam. Ceea ce înseamnă

că ficțiunea stimulează imaginația, liniștind pentru scurt timp nemulțumirea umană. Dar în același timp incită și atrage după ea neadaptarea la existență, fronda, nesupunerea. De aici măsura preventivă a cenzurii la care au recurs numeroase regimuri politice. Dezvoltându-și propriul sine, transformându-l în altul, chiar iluzoriu, omul are șansa să evite supunerea oarbă și să guste riscurile libertății.

Ficțiunea e privită ca metodă discretă, aparent inofensivă de insubordonare față de realitate. Din abisul ce se naște între ce suntem și ce ne-ar plăcea să fim, plămada dorințelor noastre, răsare revolta. Dar tot Mario Vargas Llosa vorbește și despre puterea de bumerang pe care o poate avea ficțiunea, riscurile lipsei de luciditate, de echilibru și de autocontrol, căci nu relevă doar altruismul și solidaritatea inimii omeneste, ci și „poftele distructive, acei demoni de feroce iraționalitate“.

Poveștile trăite în gând „nu ne reflectă ca o oglindă fidelă, ci ca o oglindă fermecată, care, trecând dincolo de aparențe, ne-ar arăta viața noastră ascunsă, a instinctelor, dorințelor și poftelor noastre, a spaimelor și fobiilor noastre, a fantasmelor care zac în noi. Toate acestea suntem, de asemenea, tot noi, dar le disimulăm și le negăm în viața publică.“ Povești bune de îmblânzit „partea blestemată“ a ființei noastre.

Condiție fundamentală a umanității, armă ingenioasă și profundă, ficțiunea e o condiție a libertății umane, refugiu din calea dezastrelor și limitelor pe care viața le pune în calea libertății și a visurilor noastre. Iată destule motive pentru a fi convinși, pe de o parte, de puterea de seducție a literaturii, iar pe de altă parte, de caracterul defensiv și deopotrivă ofensiv al

unui text ficțional care poate deveni parte a realității, diminuându-i lipsurile, traumele. Fie și prin simpla comparație dintre libertatea din cărți și constrângerile din lumea reală, rău așezată.

Al treilea ochi al imaginației

Azar Nafisi, scriitoare din Iran emigrată în America, a publicat în 2022, la 73 de ani, volumul *Citește periculos. Puterea subversivă a literaturii în vremuri tulburi*⁴, carte ce ia forma a cinci scrisori adresate tatălui ei mort, victimă (patru ani de închisoare) a puterii politice din Teheran, al cărui primar fusese. Copilăria scriitoarei a stat sub semnul poveștilor pe care tatăl său i le spunea în fiecare seară, oferindu-i astfel „momente sacre“, „chei către lumi secrete“, care au însoțit-o întreaga viață.

Strâns legată de analiza evenimentelor istorice și politice din Iran și din America, cartea este o pledoarie intimă și nuanțată pentru literatură ca formă de rezistență, ca antidot al dezumanizării: „literatura e un act de rezistență împotriva dezumanizării. Războiul și traumele ne amortesc simțurile și ne îngheață sentimentele. Literatura ne reface, ne reînvie sentimentele, ne redă simțul individualității și al integrității. Scrisul și cititul devin mijloace de protest; o revoltă existențială împotriva violenței impuse. A rămâne om – sau, mai precis, a rămâne omenos devine scopul.“

Pentru Nafisi, puterea transformatoare a mării literaturi este incontestabilă, căci cărțile au o nemăsurată putere contestatară, sunt cei mai vigilenți și lucizi paznici ai memoriei noastre (iar noi ar trebui să fim paznicii lor!), mijloc de a înfrunța „puterea“, de a revela și de a transmite adevăruri eficiente împotriva regimurilor totalitare sau a tendințelor autocratice din cadrul democrațiilor.

Chiar dacă lectura nu duce neapărat la acțiune politică directă, scrie autoarea, ea încurajează o mentalitate în care îți pui întrebări și te îndoiești. Astfel, ficțiunea ne stârnește curiozitatea, iar această dorință de a ști face atât scrisul, cât și cititul extrem de periculoase, căci ne pot schimba atitudinile, modurile de a privi lumea și de a acționa în interiorul ei. Azar Nafisi împărtășește aici o idee regăsită și la Nabokov, care vorbea despre „al treilea ochi al imaginației“, necesar pentru a vedea lumea așa cum este și pentru a transcende cotidianul în scopul de a o înțelege. Și Rushdie scria în *Versetele satanice* că meseria poetului este „să numească nenumitul, să arate cu degetul la înșelăciuni, să fie partinitor, să stârnească dispute, să modeleze lumea și să n-o lase să adoarmă“⁵. Procesul pare simplu: schimbăm lumea, schimbându-ne pe noi înșine, dacă citim.

Poveștile devin, în această logică a puterii ficțiunii, sursa unor autorevelații. Citind, ne descoperim propriile valori și neajunsuri, înțelegem realitatea prin puterea imaginației cultivate de literatură și astfel putem acționa în mod lucid, putem evada din pasivitate sau

⁴ Azar Nafisi, *Citește periculos. Puterea subversivă a literaturii în vremuri tulburi*, traducere din limba engleză de Adina Avramescu, Polirom, 2022

⁵ Salman Rushdie, *Versetele satanice*, traducere din limba engleză și note de Dana Crăciun, Polirom, 2017

din complicitatea neintenționată. Ideile și imaginația (care nu poate fi controlată și înregimentată, fiind în esență liberă și imprezvizibilă) sunt o formă de rezistență față de centrele de putere, fie că vorbim despre regi, despre tirani sau despre prejudecățile și limitele noastre.

Recitind alegoria peșterii din *Republica* lui Platon, Azar Nafisi este convinsă că literatura reprezintă șansa de a vedea realitatea de dincolo de umbre, de a ieși din ignoranță, de a nu mai fi prizonieri, de a trăi în lumea reală, de a vedea cu adevărat ce înseamnă violența, manipularea, mentalitatea corporatistă, utilitarismul, obsesia pentru bani, cinismul, neglijarea responsabilităților civice, prețul uman plătit pentru iluzia confortului sau a siguranței cu care suntem seduși de regimurile politice, pericolul senzaționalismului cu care suntem bombardați și care înlocuiește rațiunea și ne anesteziază capacitatea de a ne păsa, mirajul lumii virtuale care înlocuiește realitatea și ne menține pe suprafețe pe cât de îmbietoare, pe atât de insidioase.

Încrederea lui Azar Nafisi că literatura are o putere explozivă de a schimba viețile individuale și comunitățile rămâne nedezmintită și se poate dovedi contagioasă. Comentând scriitori precum Rushdie, Bradbury, Morrison, Grossman, Atwood sau Coates, dincolo de aspectele particulare, Azar Nafisi conchide că literatura este șansa de a ne revendica și de a ne păstra demnitatea, libertatea, identitatea, independența minții și a inimii. Dar actul povestirii este pentru ea mai ales „un act de iubire. Există întotdeauna ceva încurajator și duios în actul scrierii. Scrișul necesită empatie, deschidere față de inimile și mințile altor oameni. El implică lucrurile nu numai

așa cum sunt, dar și cum ar putea să fie, ceea ce reprezintă însăși esența optimismului.”

Cărțile poate că nu ne salvează de la moarte, dar ne ajută să trăim cu speranță, posibilitatea cărților fiind o revanșă la imposibilitatea vieții.

În căutarea ființei totale

Și Ernesto Sabato a ajuns la concluzia că doar literatura are capacitatea de a pătrunde în ascunzișurile firii umane, în tunelul întunecat și însingurat al fiecărei ființe. Și, după o viață dedicată fizicii și matematicii, a abandonat știința în momentul în care și-a dat implacabil seama că logica, absolutismul rațional și discursul dezumanizant al acesteia nu se pot strecura suficient de mult dincolo de suprafețe, că nu pot măsura decât existența diurnă a omului, iar partea nevăzută, ascunsă a naturii umane este nu doar ignorată, ci și disprețuită.

Ales literatura (și pictura) pentru că tărâmul ficțiunii presupune nu doar gândire logică, ci și gândire magică, nu doar rațiune, ci și pasiuni, sentimente, intuiții, simboluri, mituri și, din punctul său de vedere, această perspectivă nuanțată asupra realității complexe a omului este cea salvatoare. Înainte de a renunța definitiv la știință, mărturisea că ziua studia radiația atomică, iar noaptea se întâlnea cu pictorii la Montparnasse, iar asta îl făcea să se simtă ca o gospodină care noaptea e prostituată.

Din punctul de vedere al lui Sabato, omul nu poate supraviețui fără să viseze, iar ficțiunea este un vis colectiv, o formă de catharsis, în lipsa căruia nu poate